Advies verweesde Joodse roofkunst uit de NK-collectie

Commissie verweesde Joodse roofkunst

maart 2026

Advies verweesde Joodse roofkunst uit de NK-collectie

Inhoud

Voorwoord 6

1. Aanbevelingen aan het Centraal Joods Overleg en de minister van OCW 14

2. De adviesaanvraag en de commissie 16

2.1. Verzoek van de minister van OCW aan het Centraal Joods Overleg 16

2.2. De commissie en haar werkwijze 17

3. De NK-collectie en de verweesde Joodse roofkunst 20

3.1. Recuperatie en ontstaan van de NK-collectie 20

3.2 Bureau Herkomst Gezocht en het ontstaan van het restitutiebeleid 21

3.3. Evaluatie van het restitutiebeleid en nieuwe impuls aan onderzoek 22

4. De collectie verweesde Joodse roofkunst 26

4.1. De huidige omvang van de NK-collectie 26

4.2. Voornemen tot overdracht van de verweesde Joodse objecten 26

4.3. Wat is verweesde Joodse roofkunst? 28

4.4. De bijzondere positie van de verweesde Joodse roofkunst 28

4.5. Blijvende mogelijkheden voor onderzoek en indiening van restitutieverzoeken 29

5. Advies tot overdracht van de verweesde Joodse roofkunst uit de NK-collectie 36

5.1. De over te dragen objecten 36

5.2. De aard van de overdracht 37

5.3. Fysiek beheer 38

5.4. Dit advies geldt tevens als advies in de zin van art. 4.18 Erfgoedwet 38

6. Governance 39

6.1. Oprichting van een stichting 39

6.2. Doelen en taken van een stichting 40

7. Programmering 44

8. Advisering over tekst en verplicht gebruik van tekstbordjes 45

9. Voortzetting van herkomstonderzoek 46

9.1. Voortzetting van herkomstonderzoek in de NK-collectie 46

9.2. Voortzetting van herkomstonderzoek in andere collecties 46

10. Advisering over verweesde Joodse roofkunst die niet tot de NK-collectie behoort 48

10.1. Advisering over verweesde Joodse roofkunst niet in NK-collectie maar wel in publieke collectie 48

10.2. Advisering over verweesde Joodse roofkunst in private collecties 48

10.3. Suggestie aan andere landen over omgang met weeskunst 49

11. Financiering 50

11.1. Financiering van de stichting 50

11.2. Financiering van de programmering 50

12. Slotopmerkingen 51

Bijlagen

A. Uit de brief van de minister van OCW aan het CJO, 9 september 2024 54

B. Uit de brief van de minister van OCW aan het CJO, 19 november 2025 56

C. Beslisboom van herkomstonderzoek Programma Intensivering restitutiebeleid WOII 58

D. Experts en belanghebbenden met wie de commissie heeft gesproken 60

Voorwoord

Als je iemand heel erg mist, kan je gehecht blijven aan die ene trui, die koffiemok of het schilderij dat bij je ouders hing. Voor mensen van wie de hele familie vermoord is, kan een teruggevonden voorwerp van enorme betekenis zijn. Soms is het de enige tastbare herinnering.

Maar soms is niet meer bekend aan wie een voorwerp herinnert, en soms is er ook niemand overgebleven om die herinnering levend te houden. Het voorwerp is alleen achtergebleven, maar blijft een bewijs van bestaan.

De systematische ontrechting van de Nederlandse Joden die ontaardde in de moord op drie kwart van de Joodse bevolking, is en blijft verbijsterend. Veel minder aandacht is er voor de grootschalige diefstal die ermee gepaard ging, door onteigening, dwangverkoop en roof. Zo werden Joden in augustus 1941 gedwongen al hun geld en tegoeden van meer dan duizend gulden af te geven bij de Lirobank, een roofbank opgericht door de nazi's. In mei 1942 moesten ook waardevolle spullen zoals sieraden, goud, kunst en antiek ingeleverd worden. Met het geld werd de deportatie van Joden betaald. Na deportatie werden hun huizen 'gepulst': leeggehaald door het verhuisbedrijf Puls.

Levenswijze en waardigheid werden afgenomen door de roof van talloze eigendommen waaronder veel cultuurgoederen. Het paste naadloos in de agenda van uitsluiting en vernietiging. Ook mijn opa, Lodewijk Asscher, kwam er na de oorlog achter dat zijn huis was leeggeroofd door de nazi's.

> *"Na mijn terugkeer in Amsterdam vernam ik van omwonenden, dat Aus der Fünten persoonlijk bij het leeghalen van mijn woning leiding had gegeven".*[1]

Dit citaat komt uit een brief van mijn opa, Lodewijk Asscher, van enkele jaren na de oorlog, en je kan zijn verontwaardiging navoelen.

1 Brief Lodewijk Asscher, 1949, zoals aangehaald in *Walter Süskind*, Mark Schellekens, p. 209.

De precieze omvang van dit deel van de ontrechting is nooit bekend geworden. Een deel van de geroofde objecten is na de oorlog teruggevonden in Duitsland en gerepatrieerd door de geallieerden, maar het is onmogelijk vast te stellen welk deel buiten beeld is geraakt en gebleven. De gerepatrieerde objecten werden ondergebracht in de Nederlands Kunstbezit-collectie, bekend als de NK-collectie, die beheerd wordt door de Staat. Deze collectie bevat objecten die tijdens de oorlog vanuit Nederland in Duitsland terecht zijn gekomen door handel, roof of confiscatie. Het zijn duizenden objecten. Schilderijen, servies, kasten, muziekinstrumenten, wandkleden, tapijten. En we weten van een groot deel niet van wie ze waren.

De naoorlogse opvatting was dat men het verleden maar beter kon laten rusten. De Joden die de kampen of de onderduik hadden overleefd, werden kil ontvangen. Sommigen werden geïnterneerd samen met SS'ers. Anderen kregen duidelijk te verstaan dat ze niet moesten zeuren over hun afgepakte huis of winkel. De manier waarop men omging met teruggevonden roofkunst of andere persoonlijke objecten was niet anders. Als mensen hun bezittingen al terugvonden, moesten ze vaak eindeloos procederen om het terug te krijgen en als dat lukte, rekende de staat hen kosten voor het tijdelijk beheer.

De Nederlandse staat verrichte na de oorlog nauwelijks actieve inspanningen om de persoonlijke spullen terug te geven. Pas in 1998, ruim vijftig jaar na de oorlog, werd een commissie opgericht die de herkomstgeschiedenis van de bijna 4700 objecten in de NK-collectie in kaart ging brengen, en in 2001 werd de Restitutiecommissie opgericht die restitutieverzoeken van rechthebbenden ging beoordelen.

Inmiddels zijn er 481 objecten uit de NK-collectie gerestitueerd, maar van veel objecten uit de collectie moet helaas worden vastgesteld dat het vinden van een eigenaar of nabestaande niet gelukt is en waarschijnlijk nooit meer gaat lukken. De geschiedenis heeft de sporen uitgewist. Of harder; de vernietiging van de eigenaren was te succesvol.

Voor de verweesde Joodse roofkunst moet een nieuwe bestemming gevonden worden. Het onrecht kan nooit ongedaan gemaakt

worden, maar we kunnen wel proberen goed om te gaan met deze persoonlijke objecten, hun geschiedenis en intergenerationele betekenis. Het verhaal van slachtoffers zonder naam. Als je de objecten bekijkt is het een intens verdrietig besef: dit schilderij hing boven de bank bij iemand. Dit servies was voor de vrijdagavond. Dit was waarschijnlijk een huwelijkscadeau. De objecten vertellen allemaal een verhaal als enige tastbare getuigen.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft aangegeven deze verweesde cultuurgoederen terug te willen geven aan de Joodse gemeenschap. Dat is zowel een morele als een juridische aangelegenheid, die de erkenning van het tekortschieten en de bereidheid zorgvuldig om te gaan met de herinnering in zich houdt. De commissie heeft zich het afgelopen jaar intensief gebogen over hoe deze overdracht kan plaatsvinden, hoe de collectie kan worden ingezet en welke inspanningen er nog verricht kunnen worden op het gebied van herkomstonderzoek en informatievoorziening. De commissie doet aanbevelingen over hoe de authentieke objecten een verhaal kunnen vertellen dat de levens en nagedachtenis van de slachtoffers respecteert en hoe de collectie kan bijdragen aan begrip voor de betekenis van stapsgewijze ontrechting, het tegengaan van het opnieuw ontluikend antisemitisme en educatie over het belang van gelijke behandeling en rechtsstaat.

Zoals Frank van Vree en Rob van der Laarse in hun boek *De dynamiek van de herinnering* schrijven[2], is de Tweede Wereldoorlog geen afgesloten hoofdstuk, maar “een geschiedenis beladen met actuele politieke en morele betekenissen”. Ons advies richt zich dan ook niet alleen tot het Centraal Joods Overleg en de minister van OCW, maar ook tot de samenleving als geheel.

Maart 2026

Lodewijk Asscher
Voorzitter commissie verweesde Joodse roofkunst

2 Uitgeverij Bakker, Amsterdam, 2009. ISBN: 9789035132290.

“Deze verweesde geroofde Joodse objecten vertellen verhalen die het bijzonder waard zijn om verteld te worden. Niet alleen zijn zij tastbare herinneringen aan een zwarte periode uit de geschiedenis, maar vanwege de anonimiteit van hun oorspronkelijke bezitters vestigen zij ook expliciet de aandacht op de vele onbekende slachtoffers van het naziregime.”

Van veel objecten is de herkomstgeschiedenis niet sluitend en kan niet worden vastgesteld of er sprake was van roof of van handel. Dat geldt ook voor dit tapijt. Alois Miedl had kunsthandel J. Goudstikker in Amsterdam overgenomen en bleef de hele oorlog handelen onder de naam Goudstikker. Hij kocht ook zelf goederen in. Dit is één van vele tapijten die Miedl heeft verhandeld. Van deze tapijten is wel duidelijk dat ze niet zijn geroofd van Goudstikker, maar de omstandigheden waaronder Miedl er aan kwam, zijn vaak onduidelijk. Hij hield wel inventarisboeken bij, maar de gegevens bij inkoop zijn meestal summier.

Van dit tapijt is alleen bekend dat ene H. van Willigen het in 1943 heeft ingebracht bij de kunsthandel. Het is onbekend wie hij was, of onder welke omstandigheden hij dat deed. Het tapijt is vervolgens opgedoken bij hotel Frankfurterhof in Frankfurt am Main, eigendom van hotelier Alfred Steigenberger. Na de oorlog is het tapijt gerecupereerd.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK1047.

***Megri-tapijt**, maker onbekend (Turkije), 1800-1824, wol, geknoopt, 185-127 cm. Inventarisnummer: NK1047*

1. Aanbevelingen aan het Centraal Joods Overleg en de minister van OCW

De commissie doet de onderstaande aanbevelingen.
Zij benadrukt dat de onderdelen van het advies onderling samenhangen en dat het van belang is de aanbevelingen als één pakket te beschouwen.

a. Draag de objecten uit de NK-collectie die overeenkomstig de brief van de minister van OCW van 19 november 2025 (bijlage B) worden gecategoriseerd als verweesde Joodse roofkunst over aan de Joodse gemeenschap;

b. Leg vast dat gewaarborgd blijft dat restitutieverzoeken te allen tijde mogelijk blijven. Zolang het restitutiebeleid voor roofkunst uit de Tweede Wereldoorlog van kracht blijft, zullen deze restitutieverzoeken worden behandeld en beoordeeld door de Restitutiecommissie;

c. Waarborg de continuïteit van het huidige fysieke beheer van de collectie (beheer en behoud) conform de geldende museale normen en de Erfgoedwet;

d. Richt een onafhankelijke stichting op die de Joodse gemeenschap vertegenwoordigt, waarvan het bestuur met instemming van het Centraal Joods Overleg (CJO) wordt benoemd. Deze stichting zal de collectie onder a. voor het voetlicht brengen door middel van een actieve programmering. De stichting zal geen objecten uit deze collectie verkopen;

e. Breng deze onafhankelijke stichting onder bij een bestaande rijksgesubsidieerde instelling, bij voorkeur het Joods Museum;

f. Laat de stichting jaarlijks door een gastcurator of projectleider een programmering ontplooien die de collectie verweesde Joodse roofkunst actief en aansprekend zichtbaar maakt en de verhalen onder de aandacht brengt voor diverse doelgroepen en in het belang van educatie over gelijke behandeling, rechtsstaat en antisemitisme. De hoofdlijnen voor programmering zijn: educatie, (multi)media en activiteiten voor een breed publiek. Laat de programmering afwisselend zijn in locaties, ingezette media en typen activiteiten.

g. Waarborg het beschikbaar stellen van een jaarlijks bedrag van € 400.000,- door het ministerie van OCW voor de onder d. bedoelde stichting en de f. bedoelde programmering.

h. Waarborg de vakinhoudelijke inbreng en dwarsverbanden met relevante (Joodse) instellingen in de stichting door deelname van experts als bestuursleden of adviseurs;

i. Waarborg de inhoudelijke en financiële onafhankelijkheid van deze stichting door het zekerstellen en oormerken van de middelen;

j. Roep de geregistreerde musea dringend op te voldoen aan hun verplichting, voortvloeiend uit de Museumnorm, om herkomstonderzoek te verrichten naar (mogelijke) roofkunst, zowel bij verwervingen als in bestaande collecties.

k. Zorg voor continuïteit in het verrichten van herkomstonderzoek in de NK-collectie en faciliteer deze in andere museale collecties. Investeer in de inbedding van vaardigheden voor het doen van herkomstonderzoek bij musea, onder meer door de training van medewerkers en verankering van deze werkzaamheden in de vaste museale taken.

l. Stel de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in staat om de ondersteuning vanuit de RCE aan musea voor het verrichten van herkomstonderzoek, zoals kennisdeling en trainingen, structureel op te hogen. Laat de RCE een voorstel doen voor de prioritering van middelen voor herkomstonderzoek naar WO-II-roofkunst in museale collecties op basis van de resultaten van Museale Verwervingen.

m. Stel de geadviseerde tekst voor tekstbordjes bij tentoonstelling van verweesde Joodse roofkunst uit de NK-collectie verplicht door opname van die verplichting in de bruikleenovereenkomsten. Beveel deze tekst met het oog op morele verantwoordelijkheid dringend aan voor verweesde Joodse roofkunst uit andere collecties.

n. Neem in overweging hoe de aanbevelingen over de overdracht van verweesde Joodse roofkunst ook bij andere landen onder de aandacht kunnen worden gebracht.

2. De adviesaanvraag en de commissie

De minister van OCW heeft aangegeven dat de Joodse gemeenschap op morele gronden aanspraak heeft op de verweesde Joodse roofkunst. Om de inspraak van de Joodse gemeenschap hierover te organiseren heeft het Centraal Joods Overleg de commissie verweesde Joodse roofkunst samengesteld en verzocht dit advies uit te brengen.

2.1 Verzoek van de minister van OCW aan het Centraal Joods Overleg

Tot het einde van 2025 is diepgaand onderzoek verricht naar de herkomst van de NK-collectie. Dit onderzoek wordt op kleinere schaal verlengd en voortgezet tot en met 2027 met twee onderzoekers en nadruk op archiefonderzoek. Ook na afronding hiervan zal een groot deel van de objecten nog steeds niet aan een oorspronkelijke eigenaar kunnen worden gekoppeld. Tussen 1933-1945 onvrijwillig verloren cultuurgoederen die van Joodse eigenaren waren, maar waarvan geen rechthebbenden kunnen worden geïdentificeerd, worden hierna aangeduid als verweesde Joodse roofkunst.

De minister van OCW heeft in de Kamerbrief van 25 juni 2021 aangegeven dat de Joodse gemeenschap op morele gronden aanspraak heeft op de verweesde Joodse roofkunst. De minister heeft vervolgens het Centraal Joods Overleg (hierna: CJO) als belangenbehartigende organisatie verzocht om de inspraak en besluitvorming van de Joodse gemeenschap hierover te organiseren. In zijn brief van 9 september 2024 heeft de minister hiertoe aan het CJO de volgende vragen voorgelegd:

- Op welke manier kan volgens de Joodse gemeenschap recht worden gedaan aan de morele aanspraak van de Joodse gemeenschap op de verweesde Joodse roofkunst?
- Welke toekomst ziet de Joodse gemeenschap voor objecten uit de NK-collectie waarvan de herkomstgeschiedenis niet sluitend kan worden gemaakt?
- Welke bestaande of nieuwe partij is volgens de Joodse gemeenschap geschikt om het beheer van de collectie te voeren?

Naar aanleiding van deze vragen is de minister verzocht om een toelichting op de reikwijdte van het begrip verweesde Joodse roofkunst. In zijn brief van 19 november 2025 (bijlage B) heeft de minister aangegeven dat hiermee ruimhartig wordt omgegaan en dat wordt aangesloten bij de lijn van het huidige verruimde restitutiebeleid. Conclusies over de herkomstgeschiedenis van een object worden getrokken naar mate van aannemelijkheid. Bij bezitsverlies van Joodse particulieren gedurende het naziregime wordt roof verondersteld. Indien geheel niets bekend is over de herkomst van een object in de NK-collectie, wordt verondersteld dat het Joodse roofkunst betreft, gelet op het feit dat grootschalige roof van Joodse Nederlanders onderdeel was van de vervolging door het naziregime.

Bij de advisering over de aan het CJO voorgelegde vragen wordt aangesloten bij deze opvatting van ‘verweesde Joodse roofkunst’.

2.2. De commissie en haar werkwijze

Het CJO heeft naar aanleiding van deze vragen een commissie ingesteld voor de advisering over de toekomst van de verweesde Joodse roofkunst. Deze commissie heeft de volgende samenstelling:

- Lodewijk Asscher (voorzitter)
- Hetty Berg
- Simone Kukenheim
- Sunny Léons
- Henny Troostwijk
- Judith Zilversmit
- Anna van Diest (secretaris)
- Jo’anne van Ooijen (inhoudelijk secretaris)

De commissie is haar werkzaamheden begonnen in november 2024. In januari 2025 heeft de commissie een bezoek gebracht aan het depot van de RCE in Amersfoort, waar een groot deel van de NK-collectie zich bevindt. Gemiddeld eens per maand is de commissie bijeengekomen om de voorliggende vragen te bespreken.

De commissie heeft in de loop van 2025 gesprekken gevoerd met experts en belanghebbenden uit verschillende organisaties die gezamenlijk een brede vertegenwoordiging vormen uit de Joodse gemeenschap, de cultuursector, waaronder relevante musea, en de betrokken overheden. Deze gesprekspartners staan vermeld in bijlage D.

Op 20 januari 2026 heeft de commissie haar advies vastgesteld, waarna dit wordt aangeboden aan de minister van OCW en de voorzitter van het CJO.

Van sommige objecten is vastgesteld dat er sprake is van Joodse roofkunst, maar zal naar alle waarschijnlijkheid nooit meer kunnen worden achterhaald van wie ze precies zijn geroofd. Dit betreft bijna altijd objecten die bij de Liro zijn ingeleverd. De Lippmann, Rosenthal & Co.-bank, kortweg de Liro, werd tijdens de Duitse bezetting opgericht met de bewust misleidende naam van een bekende Joodse bank om Joods bezit te registreren en in te nemen. Joden werden verplicht hier hun geld, tegoeden en waardevolle spullen in te leveren. Hierbij werden de namen van de eigenaren vaak niet geregistreerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor dit schilderij *Rotslandschap met waterval* van een anonieme schilder. Het is ingeleverd bij de Liro, maar het is niet bekend door wie. Het beschikbare archiefmateriaal geeft geen aanwijzing voor een antwoord.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK1835.

***'Rotslandschap met waterval'**, maker onbekend, ca. 1700, olie op doek, 116 × 98,7 cm. Inventarisnummer: NK1835*

3. De NK-collectie en de verweesde Joodse roofkunst

De NK-collectie is gevormd na de Tweede Wereldoorlog. Wat bijna alle objecten in deze collectie met elkaar gemeen hebben is, kort gezegd, dat zij tijdens het naziregime uit Nederland zijn weggevoerd en na de oorlog uit Duitsland zijn gerecupereerd. Ook zijn voorwerpen teruggehaald uit overheidsgebouwen die door de Duitsers in gebruik waren geweest. In de acht decennia sinds de oorlog zijn er perioden geweest waarin de herkomst van de objecten werd onderzocht en rechthebbenden (oorspronkelijke eigenaren of nazaten) werden gezocht, maar nog veel langere perioden waarin dat volledig stillag.

3.1. Recuperatie en ontstaan van de NK-collectie

Voorafgaand en tijdens de Tweede Wereldoorlog (1933-1945) zijn vele kunstwerken en andere cultuurgoederen buitgemaakt door of vanwege het naziregime. Soms door onverbloemde roof, maar ook door inbeslagname, inbezitname onder dwang of dreiging en door gedwongen verkoop onder de marktwaarde om met de opbrengst te kunnen vluchten en onderduiken. Ook via handelaren kwam kunst in handen van de Duitsers, hoewel handel met de bezetter verboden was.

Na afloop van de oorlog heeft de Nederlandse staat een deel van de kunst- en cultuurgoederen kunnen recupereren. In 1945 werd de Stichting Nationaal Kunstbezit opgericht (SNK). Deze stichting had als taak om cultuurgoederen die waren afgevoerd naar vijandige staten te recupereren naar Nederland en te restitueren aan de rechtmatige eigenaren. Het overgrote deel van de objecten werd teruggebracht uit Duitsland, sommige goederen ook uit andere landen. Uit Nederland zelf werden ook goederen teruggehaald, bijvoorbeeld uit door Duitsers bezette overheidsgebouwen of uit bezit van vijandige onderdanen. Het ging om duizenden objecten, van kunstvoorwerpen tot huisraad zoals meubels, servies, bestek etc. Zolang de eigenaren of erfgenamen niet waren gevonden, bleven de objecten in beheer van de Staat. Bij de overdracht aan de Staat werd om die reden aangegeven dat de Staat '*custodian*' zou zijn tot het moment dat de rechtmatige eigenaar kon worden getraceerd.

In 1951 werden de werkzaamheden van de SNK overgedragen aan het Bureau Herstelbetalings- en Recuperatiegoederen (*Bureau Hergo*). Ook Bureau Hergo had als taak het bevorderen van rechtsherstel. Mede door administratieve complicaties en interne onregelmatigheden werd in de praktijk echter maar een beperkt aantal restituties gerealiseerd. In 1953 werd ook Bureau Hergo opgeheven. Na selectie van de objecten en veilingen werden de resterende objecten – het grootste deel van de gerecupereerde goederen – onder de naam NK-collectie (Nederlandse Kunstcollectie) ondergebracht bij de Rijkscollectie. De NK-collectie bevat schilderijen, beeldhouwwerken, prenten, meubels, tapijten, keramiek, zilver en andere waardevolle of betekenisvolle voorwerpen. De NK-collectie bevindt zich momenteel voor een groot deel in het depot van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in Amersfoort. Ruim duizend objecten bevinden zich in bruikleen bij musea, op ambassades of in andere rijksgebouwen.

Tussen de jaren '50 en de late jaren '90 lag de zoektocht naar de herkomst en rechtmatige eigenaren van deze collectie grotendeels stil.

Schrijnend was hoe weinig belang de Staat leek te hechten aan het 'bevorderen van rechtsherstel'. Naast de bescheiden omvang van de vorderingen die werden gemaakt met de restituties, werden drempels opgeworpen voor burgers om hun eigendommen terug te krijgen. Deze bejegening was niet de hulp en steun die zij hadden mogen verwachten van de Staat. Zo moesten zij in de periode van de SNK, om hun eigendommen terug te krijgen, niet alleen eigendom en onvrijwillig bezitsverlies aantonen zonder daarvoor toegang te hebben tot benodigde documentatie, maar moesten zij eventueel verkregen tegenprestaties terugbetalen en de onkosten vergoeden die de Staat in de tussentijd had gemaakt voor het beheer van hun objecten. De geschiedenis van de NK-collectie is een reflectie van de erbarmelijke omgang met de Joodse overlevenden en nabestaanden na de oorlog. Ten tijde van de SNK had het er alle schijn van dat het versterken van de collectie nationaal erfgoed voorrang had boven rechtsherstel voor de getroffenen. Het oppakken van de morele verantwoordelijkheid voor deze burgers heeft pijnlijk lang op zich laten wachten.

Deze bejegening heeft psychisch leed veroorzaakt dat een ingrijpende nawerking heeft. De nazaten van de oorlogsslachtoffers voelen die pijn heden ten dage nog steeds. De Staat heeft een morele verplichting jegens de Joodse gemeenschap die niet alleen te lijden heeft gehad door toedoen van het naziregime, maar tijdens en na de oorlog óók benadeeld en achtergesteld is door toedoen of nalaten van de Staat.

3.2 Bureau Herkomst Gezocht en het ontstaan van het restitutiebeleid

In het licht van internationale aandacht eind jaren '90 voor het gebrekkige rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, werd in Nederland sinds 1997 onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van roofkunst in openbaar bezit. Het eerste aandachtspunt was de NK-collectie.

Het verkennend onderzoek werd uitgevoerd door de commissie Herkomst Gezocht onder voorzitterschap van prof. dr. Rudi Ekkart. In haar rapport van 1998 stelde deze commissie op basis van steekproeven vast dat nader onderzoek naar de herkomst van de NK-collectie noodzakelijk was.[3] Aanbevolen werd om onderzoek naar de gehele collectie te verrichten en een commissie in te richten voor het beoordelen van restitutieverzoeken.

3 Herkomst gezocht: Rapport van het proefonderzoek naar de herkomst van de onder beheer van het Rijkgebleven uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken, commissie-Ekkart, april 1998. ISBN 90 346 35635.

In 1998 werd het project en bijbehorend Bureau Herkomst Gezocht (BHG) opgericht, begeleid door de tweede commissie Herkomst Gezocht onder voorzitterschap van prof. Ekkart. Dit project had als opdracht om de volledige NK-collectie te onderzoeken. Het onderzoek werd in 2004 afgerond. In de aanbevelingen van december 2004 werd al gewezen op het feit dat van niet alle objecten de oorspronkelijke eigenaar kon worden getraceerd.

Op grond van de bevindingen van de commissie Herkomst Gezocht concludeerde ook de regering dat het rechtsherstel niet goed had plaatsgevonden: sommige restitutieprocedures waren te “formalistisch, bureaucratisch en kil en op een enkel punt in strijd met de toen geldende regelgeving”.[4]

In 1998 werd ook de Washington Conference on Holocaust-Era Assets gehouden, een internationale conferentie waar de deelnemende landen afspraken maakten over het bevorderen van rechtsherstel. Deze afspraken zijn neergelegd in de *Washington Principles on Nazi-Confiscated Art*, onderschreven door 44 landen waaronder Nederland.

Nederland gaf uitvoering aan de Washington Principles en aan de adviezen van de commissie Herkomst Gezocht met de instelling van de Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog, kortweg de Restitutiecommissie[5]. In een Kamerbrief van 14 maart 2000 gaven de minister-president en de ministers van Algemene Zaken, VWS en Financiën aan dat bij restitutieverzoeken uit overwegingen van coulance zou worden afgezien van een beroep op louter verjaring.[6] Op 14 juli 2000 gaf de staatssecretaris van OCW ook aan dat in het restitutiebeleid geen beroep zal worden gedaan op verjaring.[7] Het teruggavebeleid voor deze cultuurgoederen is gestoeld op ethische grondslagen. Op 23 december 2001 werd de Restitutiecommissie opgericht.

Een groot aantal Nederlandse musea heeft in twee fasen herkomstonderzoek verricht naar de aanwezigheid van roofkunst in de eigen collecties. Dit onderzoek genaamd ‘Museale Verwervingen’ werd uitgevoerd onder coördinatie van de Museumvereniging (destijds: Nederlandse Museumvereniging, NMV) in twee grote projecten: in 1998-1999 werd onderzoek verricht naar verwervingen uit de periode 1940 tot en met 1948, en in 2009 -2013 naar verwervingen uit de periode 1933 tot en met 1945.

3.3. Evaluatie van het restitutiebeleid en nieuwe impuls aan onderzoek

In 2020 werd het restitutiebeleid en het functioneren van de Restitutiecommissie geëvalueerd door de commissie Evaluatie restitutiebeleid cultuurgoederen Tweede Wereldoorlog onder leiding van mr. J. Kohnstamm. Dit advies werd neergelegd in het Rapport ‘Streven naar rechtvaardigheid’.[8] Een van de aanbevelingen uit dit rapport was om het herkomstonderzoek naar de NK-collectie een nieuwe impuls te geven, mede omdat intussen meer archieven toegankelijk zijn geworden en ook digitaal doorzoekbaar zijn.

In de Kamerbrief van 25 juni 2021[9] heeft de minister van OCW de aanbevelingen van de commissie-Kohnstamm grotendeels overgenomen, waaronder de hervatting van het onderzoek naar de NK-collectie. Met het Programma Intensivering restitutiebeleid WOII ging vanaf 1 januari 2022 een nieuwe periode van start van onderzoek naar de NK-collectie, in een uiterste poging om -inmiddels bijna 80 jaar na afloop van de oorlog- meer informatie over de objecten te vinden, eigenaren op te sporen en restitutie aan rechthebbenden mogelijk te maken. Het programma bestaat uit twee onderdelen: het onderzoek naar de NK-collectie en het op niveau brengen van de informatiedragers (zoals fotografie) en informatievoorzieningen (zoals de NK-portal en de website Herkomst Gezocht). Dit Programma Intensivering restitutiebeleid WOII wordt uitgevoerd door de RCE. Het onderzoeksgedeelte wordt begeleid door een commissie onder voorzitterschap van prof. Ekkart.

Onderzoekers bekijken voor alle objecten uit de NK-collectie of er lacunes zijn in de herkomstgeschiedenis. Recente studies, de toenemende digitalisering van archieven in binnen- en buitenland en tot nu toe onbekende of ontoegankelijke bronnen hebben nieuwe aanknopingspunten aan het licht gebracht. Onderdeel van het programma is ook het opnieuw fotograferen van alle objecten, inclusief alle aanwijzingen die erop te vinden zijn. Op kunstobjecten kunnen merktekens staan die meer vertellen over de herkomst van een object. Alle objecten zijn in een digitale database doorzoekbaar en openbaar toegankelijk.

Voor de intensivering van het herkomstonderzoek is het team bij de RCE in tranches versterkt met onderzoekers. Hierdoor zijn er in de loop van vier jaar 13 onderzoekers en twee ondersteuners opgeleid in het doen van herkomstonderzoek. Het onderzoek wordt eind 2025 afgerond en heeft geleid tot succesvolle restituties.

Steeds meer digitale archieven worden doorzoekbaar waardoor nog meer herkomstinformatie vindbaar wordt. De RCE is inmiddels in staat gesteld om het onderzoek in nieuw ontsloten archieven zoals het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) door twee onderzoekers en voor de duur van twee jaar te verlengen. Dit betekent ook dat de vraag wat de totale omvang is van de groep objecten uit de NK-collectie die als verweesde Joodse roofkunst wordt gekwalificeerd, na afronding van het onderzoek kan worden beantwoord.

4 Kamerstuk 25839, nr. 13 en 16.
5 https://www.restitutiecommissie.nl.
6 Kamerstuk 25839, nr. 13.
7 Kamerstuk 25839, nr. 16.
8 Bijlage 1 bij Kamerstuk 25839, nr. 47.
9 Kamerstuk 25839, nr. 49.

Van dit schilderij zijn geen of onvoldoende herkomstgegevens uit de periode 1933-1945 bekend. Na onderzoek zijn tot op heden geen bronnen gevonden die informatie over de herkomst kunnen geven. Daarom is er geen uitspraak te doen over mogelijk verdachte herkomst of mogelijk onvrijwillig bezitsverlies.

Het schilderij bevindt zich momenteel in bruikleen bij het Mauritshuis.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK2727.

***'De Waarzegster'**, Jan Steen, 1650-1654, olie op doek, 73,5 × 60 cm. Inventarisnummer: NK2727*

4. De collectie verweesde Joodse roofkunst

De achtergrond van de objecten in de NK-collectie is gevarieerd. Een deel van de collectie bestaat uit roofkunst of anderszins onvrijwillig verloren objecten. Er werd tijdens de oorlog ook actief gehandeld, al dan niet vrijwillig of tegen marktprijzen. Veel, maar niet alle objecten zijn afkomstig uit Joodse huishoudens. Naarmate de tijd vordert en het steeds lastiger wordt om rechthebbenden te identificeren, dringt de vraag zich steeds sterker op: wat te doen met de overblijvende 'verweesde' Joodse roofkunst.

4.1. De huidige omvang van de NK-collectie

De omvang van de NK-collectie staat in beginsel vast. Soms verlaten werken de NK-collectie, bijvoorbeeld door restitutie aan rechthebbenden, en hoogstzelden wordt er nog iets aan toegevoegd. Objecten in particulier bezit waarvan alsnog wordt ontdekt of vermoed dat zij een Joodse herkomst hebben, komen niet 'automatisch' te vallen onder de NK-collectie, en de Staat recupereert ook niet actief meer uit het buitenland (hoewel die mogelijkheid nog wel bestaat). Ten tijde van schrijven staan 3685 objecten geregistreerd in de NK-collectie, waarvan er inmiddels bijna 500 succesvol zijn gerestitueerd aan erfgenamen.

Niet alles in de NK-collectie heeft een Joodse herkomst. Binnen de NK-collectie bevinden zich ook objecten die een andere herkomst hebben. Tijdens het Programma Intensivering restitutiebeleid WOII is meer informatie aan het licht gekomen over de herkomst van de NK-collectie. Toch is de herkomstgeschiedenis van een groot deel van de objecten nog steeds onvolledig. Deze commissie doet uitspraken over objecten die conform de definitie in de brief van de minister van 19 november 2025 worden aangemerkt als verweesde Joodse roofkunst.

4.2. Voornemen tot overdracht van de verweesde Joodse objecten

In het voornoemde rapport-Kohnstamm is aangegeven dat een deel van de NK-collectie naar alle waarschijnlijkheid niet thuisgebracht kan worden. De vraag rijst dan wat er moet gebeuren met de objecten, aangeduid als 'heirless' of 'verweesd' erfgoed.

"Onherroepelijk zal vroeg of laat de vraag opdoemen wat er moet gebeuren met de relevante stukken uit de NK-collectie die na verloop van tijd nog altijd niet gerestitueerd zijn, de zogenaamde 'heirless art'. Zo zullen er voorwerpen overblijven waarvoor nooit een restitutieverzoek ingediend wordt (van voorwerpen die geen unica zijn, zoals prenten, meubels of serviezen, is het eigenaarschap moeilijk te bepalen). De evaluatiecommissie vindt het belangrijk dat het Rijk nu al nadenkt over een toekomstige bestemming voor deze stukken uit de NK-collectie. Daarbij moet er vanzelfsprekend altijd rekening mee worden gehouden dat ooit een restitutieverzoek wordt ingediend. De evaluatiecommissie geeft in overweging dat (delen van) de NK-collectie in de toekomst via een beheerconstructie onder nader vast te stellen voorwaarden worden ondergebracht bij een Nederlandse erfgoedorganisatie die zich specifiek richt op Joodse cultuur en geschiedenis. Zoals ook door organisaties uit de Joodse gemeenschap is gesuggereerd, is er op deze wijze in de toekomst een plek waar deze voorwerpen te zien zijn. Door de verloren persoonlijke eigendommen te tonen van personen die tijdens het naziregime zijn vermoord of vervolgd, kunnen toekomstige generaties doordrongen blijven van de vreselijke gevolgen van de Tweede Wereldoorlog en de genocide."

Ook op deze aanbeveling is de minister ingegaan in de voornoemde Kamerbrief van 25 juni 2021:

"Ondanks de extra inspanning in de komende jaren om meer roofkunst te restitueren, is de kans helaas groot dat van een aanzienlijke groep objecten uit de NK-collectie nooit de oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen zullen worden gevonden. Ik wil daarom alvast richting geven voor de omgang met deze verweesde roofkunst. Mijn uitgangspunt is hierbij dat de Joodse gemeenschap op morele gronden aanspraak maakt op roofkunst in bezit van de Staat die oorspronkelijk van Joodse eigenaren was en waarvan vaststaat dat geen rechthebbenden kunnen worden gevonden. Ik zie daarom de volgende stappen voor me:

(...)

- Overdracht van beheer

Na de extra inzet op het herkomst- en erfgenamenonderzoek wil ik de Joodse roofkunst, die dan nog in bezit van de Staat is, in beheer overdragen aan een Joodse (erfgoed)instelling, voor zover de Joodse gemeenschap dit wenst. Ik zal uiteraard de huidige bruikleennemers tijdig betrekken bij de voorgenomen overdracht. Met deze overdracht van het beheer is optimaal ruimte voor het vertellen en onderwijzen over de gruwelijke geschiedenis achter deze objecten. Tegelijkertijd blijft de Staat verantwoordelijkheid dragen voor het mogelijk maken van restitutie aan rechthebbenden.

- Overdracht van eigendom

Wanneer er sprake is van een afronding van het restitutiebeleid wil ik, indien de Joodse gemeenschap die wens heeft, het eigendom van verweesde Joodse roofkunst overdragen aan de Joodse gemeenschap. Samen met het Centraal Joodse Overleg zal ik hierover de dialoog binnen de Joodse gemeenschap faciliteren. (...)"

Naar aanleiding hiervan is de opdracht van de minister aan het CJO geformuleerd op basis waarvan deze commissie is ingesteld.

4.3. Wat is verweesde Joodse roofkunst?

Wat wordt verstaan onder verweesde Joodse roofkunst? De herkomstonderzoekers hebben deze kaders gehanteerd:

Verweesd: *Het object is zonder evidente eigenaar, of evidente rechtmatige aanspraak en het is tevens evident dat een rechthebbende ook in de toekomst hoogstwaarschijnlijk niet geïdentificeerd zal kunnen worden.*

Joods: *Objecten die gedurende het naziregime in bezit waren van een persoon of rechtspersoon die in de systematiek van de nazi's als Joods is aangemerkt.*

Roofkunst: *Bij het herkomstonderzoek van de RCE en ECR/NIOD is aangesloten bij de definitie zoals deze in het Instellingsbesluit Restitutiecommissie is gehanteerd, namelijk een object "waarvan de oorspronkelijke eigenaar het bezit onvrijwillig, door omstandigheden die direct verband hielden met het naziregime, heeft verloren".*

De minister heeft in zijn brief van 19 november 2025 verduidelijkt wat zal worden aangemerkt als verweesde Joodse roofkunst. De commissie sluit daar in dit advies bij aan. Dit betekent dat het advies betrekking heeft op zowel aantoonbaar Joodse verweesde roofkunst als objecten waarvan wordt verondersteld dat zij tot die groep behoren. In de afwezigheid van sluitend bewijs, wordt bezitsverlies van Joodse particulieren gedurende het naziregime verondersteld onvrijwillig te zijn geweest. Indien niets bekend is over de herkomst van een object in de NK-collectie, wordt verondersteld dat het Joodse roofkunst betreft.

Deze objecten vertellen een verhaal van de Joodse ervaringen en ontberingen in de oorlog en van de Joodse cultuur en levenswijze voor, tijdens en na de oorlog. De kans mag niet worden gemist om deze objecten uit het depot te brengen en actiever in te zetten voor een programmering waarmee deze verhalen voor het voetlicht kunnen komen en er meer bekendheid gegeven wordt aan deze objecten wat mogelijk kan leiden tot nieuwe aanwijzingen en toekomstige restituties.

4.4. De bijzondere positie van de verweesde Joodse roofkunst

Beroofd worden en gedwongen afstand moeten doen van persoonlijke en gekoesterde eigendommen betekende nóg meer verlies en verdriet voor de Joodse gemeenschap. Zowel kunst als huisraad zijn vaak vervlochten met familiegeschiedenissen en herinneringen aan mensen en tijden. Van bijzondere schilderijen die generaties lang deel uitmaakten van de identiteit van families, tot servies en bestek dat het dagelijks leven vormgaf. Dit onrecht is daarom aangrijpender dan alleen het economisch verlies. De onderliggende gedachte van restitutie reikt daarom ook verder dan enkel compensatie.

Het is tot op de dag van vandaag onbekend op welke schaal deze ontrechting precies heeft plaatsgevonden.[10] Een deel van de geroofde objecten is teruggevonden en gerecupereerd, maar een groot deel ook niet, en het is onmogelijk vast te stellen welk deel buiten beeld is geraakt en gebleven.

10 "'Ontrechting' kan worden omschreven als het stelselmatig ontnemen van rechten aan specifieke categorieën mensen." (W.J. Veraart in 'Ontrechting', Krisis: tijdschrift voor filosofie (2005/4), p. 61-64).

De naoorlogse inspanningen om rechtsherstel te bereiken voor Joodse burgers waren ontoereikend. Naast opvang van nabestaanden, administratieve steun en financiële hulpverlening, bleef ook het achterhalen van de herkomst en eigenaarschap van teruggevonden roofkunst beneden de maat.

Deze verweesde geroofde Joodse objecten vertellen verhalen die het bijzonder waard zijn om verteld te worden. Niet alleen zijn zij tastbare herinneringen aan een zwarte periode uit de geschiedenis, maar vanwege de anonimiteit van hun oorspronkelijke bezitters vestigen zij ook expliciet de aandacht op de vele onbekende slachtoffers van het naziregime. Mensen van wie de naam en het verhaal in de vergetelheid zijn geraakt, maar van wie de eigendommen nog wel aanwezig zijn, als getuigen van uitgewiste levens.

Gezien de geschiedenis van deze objecten en van de langdurige betreurenswaardige omgang van de Staat met zijn Joodse burgers, is het waardevol dat de Staat sinds 2000 heeft besloten morele verantwoordelijkheid te nemen. De collectie verweesde Joodse roofkunst en de verhalen van de anonieme eigenaren verdienen het om in het daglicht te komen en gezien te worden.

De overdracht van het beheer geeft de Joodse gemeenschap het '*custodianship*' of voogdijschap waarmee deze cultuurgoederen zorgvuldig en respectvol aandacht kunnen krijgen. De collectie kan daarbij ook een rol spelen in het tegengaan van antisemitisme, wat in de huidige tijd weer hard nodig blijkt te zijn.

4.5. Blijvende mogelijkheden voor onderzoek en indiening van restitutieverzoeken

De commissie vindt het essentieel dat, waar mogelijk, (vervolg)onderzoek zal plaatsvinden waar en zodra zich daartoe mogelijkheden voordoen. Dit zal bijvoorbeeld het geval zijn indien nieuwe archieven toegankelijk worden, of bestaande archieven beter en breder kunnen worden doorzocht. De commissie adviseert daarom om de objecten daartoe te allen tijde toegankelijk te maken en medewerking te verlenen aan dergelijk onderzoek.

In hoofdstuk 9 doet de commissie hiervoor concrete aanbevelingen.

Evenzeer is essentieel dat eventuele toekomstige restitutieverzoeken te allen tijde mogelijk blijven. Zolang het restitutiebeleid van kracht is, zullen restitutieverzoeken worden onderzocht en behandeld volgens de daarvoor bestaande procedure bij de Restitutiecommissie. De stichting die de verweesde Joodse roofkunst beheert namens de Joodse gemeenschap zal geen objecten uit deze collectie verkopen.

Van sommige objecten kan de herkomst niet worden achterhaald, maar is de context verdacht. Dat betreft vaak objecten die verhandeld zijn door personen of instellingen waarvan bekend is dat zij Joodse geroofde kunst verkochten. Een voorbeeld hiervan is deze set van twee plooischotels. Ze zijn na de oorlog aangetroffen bij veilinghuis Lempertz in Keulen. Lempertz heeft ze in de oorlogsjaren in Nederland gekocht, maar onbekend is van wie en onder welke omstandigheden. Van veilinghuis Lempertz is echter bekend dat tijdens de bezettingsjaren grootschalig werd aangekocht uit geroofd Joods bezit, zoals bij de Liro (Lippmann, Rosenthal & Co.) of onteigende Joodse kunsthandels. Die bekende handelwijze vormt een aanleiding om te veronderstellen dat het object afkomstig kan zijn uit onvrijwillig verloren bezit.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK325.

***Plooischotel**, maker onbekend, 1700-1749, aardewerk, glazuur, 35 cm. Inventarisnummer: NK325-A en -B*

De herkomstgeschiedenis van dit werk is niet sluitend. Na kunsthandel M. Wolff in Amsterdam is het schilderij in handen gekomen van de Duitser W.O.H.R. van Hazebrouck uit Rotterdam. Hoe deze het schilderij heeft verworven is onbekend. Van Hazebrouck heeft het schilderij - waarschijnlijk als tussenpersoon- in 1942 ingeleverd bij de Liro.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK2771.

***'Stilleven met bloemen'**, J. van Hulsdonck, 1600-1647, olie op paneel, 37,5 × 27 cm. Inventarisnummer: NK2771*

In 2000 werden bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) zeven zilveren objecten ingeleverd, drie borden en een schilderij van een kerkinterieur. Bijgevoegd was een brief waarmee het echtpaar dat waarschijnlijk eigenaar was van deze objecten, kon worden geïdentificeerd. Zij zijn in de kampen omgebracht net zoals hun broers en zussen. Zelf hadden zij geen kinderen. Waarschijnlijk zijn de objecten aan het begin van de oorlog ter bewaring gegeven aan de persoon die ze in 2000 inleverde. Er zijn geen nabestaanden getraceerd die een verzoek willen indienen. Ook deze objecten worden daarom als ‘verweesd’ aangemerkt.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK3591.

***Strooilepel**, maker onbekend, verzilverd metaal, 1900-1929, 14,8 cm. Inventarisnummer: NK3591*

5. Advies tot overdracht van de verweesde Joodse roofkunst uit de NK-collectie

Bij de overdracht van zeggenschap over de verweesde Joodse roofkunst aan de Joodse gemeenschap rijst de vraag over welke groep objecten dit zich uitstrekt, aangezien het herkomstonderzoek niet in alle gevallen concludent is. In veel gevallen blijven er, ondanks de inspanning van de onderzoekers, gaten in de herkomstgeschiedenis aanwezig.

5.1. De over te dragen objecten

De minister van OCW heeft in zijn brief van 19 november 2025 (zie bijlage B) bevestigd dat de uiteindelijk over te dragen groep objecten zal worden bepaald op basis van de uitgangspunten die ook gebruikelijk zijn bij de beoordeling van restitutieverzoeken door de Restitutiecommissie. Hierbij geldt dat conclusies over de herkomstgeschiedenis van een object worden gebaseerd op de mate van aannemelijkheid. Bij bezitsverlies van Joodse particulieren gedurende het naziregime wordt roof verondersteld. Indien niets bekend is over de herkomst van een object in de NK-collectie, wordt verondersteld dat het object Joodse roofkunst betreft. Dit betreft voornamelijk objecten die moeilijk identificeerbaar zijn, zoals meubels, tapijten en servies. Deze aanname is gestoeld op het feit dat grootschalige roof van Joodse Nederlanders onderdeel was van de vervolging door het naziregime.

Voor de categorie objecten waarover de Restitutiecommissie heeft geadviseerd om het verzoek af te wijzen, geldt dat dient te worden gekeken naar de reden voor afwijzing. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen de zaken waarbij het verzoek is afgewezen in de vaststelling dat geen sprake was van onvrijwillig bezitsverlies, of in de vaststelling dat de verzoeker geen rechthebbende is. In dat laatste geval kan immers nog steeds sprake zijn van verweesde Joodse roofkunst.

De commissie onderschrijft de overdracht van deze groep objecten om de volgende redenen:

- De wijze waarop de NK-collectie is ontstaan, de bureaucratische drempels die in de decennia na de oorlog werden opgeworpen voor Joodse burgers om hun eigendommen terug te krijgen en het gebrek aan medewerking en hulp, vormen de grondslag voor de morele zeggenschap van de Joodse gemeenschap over de *'heirless' art*.
- Een deel van deze collectie verweesde kunst had misschien thuisgebracht kunnen worden als de Staat zijn zorgplicht in de eerste jaren en decennia na de oorlog actief had opgepakt en zijn Joodse en andere getroffen burgers de hand had toegestoken.

- De commissie voelt de noodzaak dat iemand zich ontfermt over de verweesde objecten en deze naar buiten brengt. De collectie is immers van groot belang omdat zij de overlevering in zich draagt van mensen van wie de identiteit en daarmee hun levensverhaal niet meer bekend is. Daarvoor is het essentieel dat de collectie buiten de muren van het depot komt. Een actieve programmering, uiteraard rekening houdend met de eisen die zorgvuldige zorg stelt, is daarvoor een vereiste. Zolang de objecten in depot blijven, weliswaar met uitstekende fysieke zorg, worden deze verhalen niet verteld. Dat geldt niet alleen voor de objecten waarvan 'vaststaat' dat zij verweesde Joodse roofkunst zijn, maar ook voor de objecten waarvan dat aannemelijk is.
- De Joodse gemeenschap kan zich, naar mening van de commissie en de minister, als beste ontfermen over de objecten die een connectie hebben met haar geschiedenis, cultuur en verhalen.
- Bredere bekendheid en zichtbaarheid van de collectie, door middel van programmering en publiciteit, kan mogelijk alsnog bijdragen aan het identificeren van rechthebbenden.

Deze overdracht laat onverlet dat er in de toekomst restitutieverzoeken kunnen worden ingediend.

5.2. De aard van de overdracht

Bij verschillende experts en betrokken instanties bestaat verschil van inzicht over de vraag of de Staat eigenaar of houder is van de NK-collectie. De commissie neemt over dat verschil van inzicht geen standpunt in, mede omdat een eventuele overdracht van eigendom volgens het ministerie vooralsnog niet aan de orde is. Zoals in de brieven van de minister van OCW van 25 juni 2021 en 9 september 2024 is aangegeven, kunnen de verweesde objecten "na afronding van de extra inzet op herkomst- en erfgenamenonderzoek in beheer worden overdragen aan een Joodse (erfgoed)instelling" en kan immers pas "na afronding van het restitutiebeleid in Nederland het eigendom van deze objecten [worden] overgedragen aan de Joodse gemeenschap". De afronding van het restitutiebeleid is nog geruime tijd niet aan de orde.

In juridische termen behelst de geadviseerde overdracht van beheer de overdracht van houderschap. Hiermee verkrijgt de Joodse gemeenschap zeggenschap over deze collectie. De commissie vat dit als volgt op: de Joodse gemeenschap krijgt zeggenschap over de wijze waarop deze collectie, rekening houdend met de eisen van het fysiek beheer, kan worden ingezet om vorm te geven aan de doelen die in dit advies worden geformuleerd.

Dit houderschap kan worden gezien als 'custodianship' of voogdijschap over de verweesde collectie: aandacht die verder strekt dan alleen het voorzien in fysieke zorg, waardoor de collectie weer in het daglicht komt en haar verhalen zo goed mogelijk kan uitdragen. Zoals bij goed voogdijschap staat daarbij het belang van (in dit geval) de collectie voorop en is het doel om deze te laten opbloeien.

Na afronding van het restitutiebeleid zal ook de eigendom komen te berusten bij de Joodse gemeenschap, zoals vermeld in de brief van de minister van 9 september 2024 (bijlage A).

De overdracht van deze objecten laat onverlet dat er in de toekomst restitutieverzoeken kunnen worden ingediend die dan volgens het geldende restitutiebeleid zullen worden behandeld.

5.3. Fysiek beheer

Het fysieke beheer van de collectie is nu in handen van de Staat. In het depot van de RCE in Amersfoort in het CollectieCentrum Nederland zijn de benodigde voorzieningen, (klimaat)omstandigheden, kennis en vaardigheden beschikbaar die dit brede scala aan objecten en materialen nodig heeft. Geadviseerd wordt deze situatie ongewijzigd te laten en vast te leggen dat de fysieke zorg en daarvoor benodigde financiën voor onbepaalde tijd gewaarborgd blijven. Het ministerie van OCW en de RCE hebben aangegeven bereid en in staat te zijn om dit fysiek beheer blijvend op zich te nemen.

Het niveau van de fysieke zorg zal daarmee ook blijven voldoen aan de standaarden zoals gebruikelijk in het museale verkeer en zoals vereist in de Erfgoedwet. Geadviseerd wordt om binnen deze zorgvereisten zoveel mogelijk ruimte te bieden om de objecten beschikbaar te stellen voor programmering. Aanbevolen wordt met gezette regelmaat contact te hebben over het fysiek beheer tussen de beherende instantie (RCE) en de stichting die wordt geadviseerd te gaan fungeren als moreel houder. In geval van voorgenomen wijzigingen in het fysiek beheer zal voorafgaand overleg plaatsvinden tussen de beherende instantie en deze moreel houder.

Geadviseerd wordt vast te leggen dat de hiermee gemoeide kosten, ruimte en capaciteit voor onbepaalde tijd in de toekomst beschikbaar worden gesteld en dat de Staat hiervoor verantwoordelijkheid draagt.

5.4. Dit advies geldt tevens als advies in de zin van art. 4.18 Erfgoedwet

Naar analogie van de toepassing van de adviezen van commissie Koloniale Collecties met betrekking tot de vervreemdingsprocedure en art. 4.18 van de Erfgoedwet[11], adviseert deze commissie om voor de objecten die te zijner tijd in eigendom worden overgedragen aan de Joodse gemeenschap vanwege hun verweesde status de mogelijkheid tot het indienen van zienswijzen niet open te stellen. Het advies van deze commissie wordt dan ook beschouwd als een advies over de onmisbaarheid en onvervangbaarheid van het object in de zin van artikel 4.18 van de Erfgoedwet. Daar waar het advies van deze commissie inhoudt dat de verweesde objecten moeten worden teruggegeven, prevaleert volgens de commissie het herstel van het onrecht uit het verleden en komt toepassing van artikel 4.18 Erfgoedwet daarom niet aan de orde.

11 Adviezen van de Commissie Koloniale Collecties.

6. Governance

De overdracht van dit deel van de NK-collectie dient plaats te vinden aan een organisatie waar de belangen en unieke eigenschappen van deze collectie voldoende gewaarborgd zijn, en waarvan stabiele bestaanszekerheid kan worden gegarandeerd.

6.1. Oprichting van een stichting

Geadviseerd wordt een onafhankelijke stichting in te stellen die de programmatische inzet van de verweesde Joodse roofkunst zal realiseren. Deze stichting zal zelf initiatieven ontplooien voor de inzet van de collectie, reageren op bruikleenverzoeken en andere verzoeken ingediend door derden, en gesprekspartner zijn voor de fysiek beheerder.

De commissie verkiest de oprichting van een (nieuwe) stichting boven onderbrenging van de taken en programmering bij een bestaande organisatie. Redengevend hiervoor is de gewenste (financiële) onafhankelijkheid van de stichting en de mogelijkheid om zelfstandig overeenkomsten aan te gaan waarvoor rechtspersoonlijkheid benodigd is.

Daarnaast hecht de commissie eraan dat de stichting de volledige focus kan houden op de programmering van de verweesde kunst, zodat het specifieke belang van dit onderwerp niet ‘onder de radar’ verdwijnt.

De op te richten stichting kan bestaan uit:

- een bureau/uitvoerend secretaris op betaalde (freelance-)basis;
- een bestuur bestaande uit een voorzitter, secretaris, penningmeester en adviserende leden; het bestuur komt enkele malen per jaar bij elkaar (bijvoorbeeld op basis van vrijwilligheid en vacatiegelden per vergadering).

Daarnaast adviseert de commissie om jaarlijks op freelance basis een gastcurator en projectmedewerker(s) aan te stellen.

De commissie beveelt aan deze stichting onder te brengen in de infrastructuur van bij voorkeur het Joods Museum (JM), onderdeel van het Joods Cultureel Kwartier (JCK).[12] Deze organisatie kan facilitaire ondersteuning aanbieden in de vorm van (incidentele) werkplekken en vergaderfaciliteiten, IT-voorzieningen, post- en mailadressen etc. Daarnaast kan een inhoudelijk dwarsverband worden gelegd tussen de stichting en de organisatie hetzij door een zetel in het bestuur of de adviesraad.

12 In artikel 3.2 van de Regeling beheer rijkscollectie en subsidiëring museale instellingen zijn de organisaties vermeld die op basis van artikel 7.2 van de Erfgoedwet ambtshalve worden gesubsidieerd: https://wetten.overheid.nl/BWBR0037533/2025-05-07.

Het JM is als rijksgesubsidieerde instelling voldoende toegerust om de nodige ondersteuning te bieden door middel van zijn netwerk, kennis, faciliteiten en op het gebied van communicatie en PR.

Ook meent de commissie dat het JM op geschikte wijze kan zorgdragen dat financiële middelen die beschikbaar moeten zijn voor de programmering, apart kunnen worden geoormerkt voor dat doel.

De commissie beveelt aan om de stichting te verzekeren van de relevante vakinhoudelijke expertise van bijvoorbeeld Herinneringscentrum Kamp Westerbork en het Rijksmuseum door zetels in het bestuur en/of de adviesraad. Deze musea kunnen benodigde kennis en sparringkracht inbrengen van de Joodse en de museale context. Kamp Westerbork en het Rijksmuseum beschikken ook over ruime ervaring op het gebied van educatie en het betrekken van jongeren, welke ervaring zeer wenselijk zal zijn voor de programmering vanuit de beoogde stichting. Ook kan, structureel of ad hoc, kennis worden ingebracht vanuit andere Joodse en/of organisaties op onderwerpen waarmee de stichting wil gaan programmeren. Daarnaast adviseert de commissie om ook iemand uit een van de Rijksmusea te laten plaatsnemen in het bestuur en/of adviesraad, aangezien de verweesde Joodse roofkunst niet alleen de Joodse geschiedenis vertelt, maar ook onlosmakelijk deel uitmaakt van de Nederlandse geschiedenis.

6.2. Doelen en taken van een stichting

De commissie hecht eraan dat de doelstellingen van de stichting verband houden met het rechtsherstel dat is beoogd met het restitutiebeleid en het tegengaan van hedendaagse antisemitisme. Zij beveelt daarom aan in de statuten van de stichting in ieder geval de onderstaande doelen te verwerken:

- de collectie verweesde Joodse roofkunst zoveel mogelijk te laten zien buiten het depot en te laten vertellen over de Shoah alsmede over de Joodse gemeenschap, geschiedenis en cultuur in brede zin en de ontneming van rechten, onder meer in educatieve activiteiten;
- het ‘eigene’ van deze verweesde collectie naar voren te brengen, samengevat: dat de vermoorde eigenaren niet geïdentificeerd en anoniem zijn, maar de objecten er nog wel zijn en ieder verband houden met een individu en een levensverhaal, zij het dat die onbekend zijn;
- het ontnemen van de rechten van de Joodse gemeenschap in de periode 1933-1945 te belichten;
- tot uitdrukking te brengen dat het Joodse verhaal niet op zichzelf staat maar deel uitmaakt van het Nederlandse verhaal, en vandaag de dag even relevant is als vroeger;
- de programmering te laten bijdragen aan de bestrijding van antisemitisme, mede en met nadruk door het benaderen van jonge mensen;
- de programmering te laten bijdrage aan educatie over het belang van gelijke behandeling en rechtsstaat.

Hierbij moet steeds blijven gelden dat bij de inzet van de objecten de goede zorg gewaarborgd moet blijven zoals vereist in het museale verkeer en in de Erfgoedwet.

Als gangbare taken van de stichting voorziet de commissie in ieder geval: het ontplooien van initiatieven voor de programmering van de collectie; het ontwikkelen van een jaarlijks plan waarin meerdere activiteiten worden uitgewerkt die bij voorkeur afwisseling bieden in locatie en media; het reageren op (bruikleen) verzoeken van derden; het fungeren als gesprekspartner voor de fysiek beheerder.

De stichting beslist als houder van de verweesde objecten over bruikleenverzoeken. De stichting kan als zelfstandig rechtspersoon de bruikleenovereenkomsten zelf aangaan, dan wel deze bevoegdheid mandateren aan de fysiek beheerder van de collectie. In bruikleenovereenkomsten zal worden opgenomen dat de bruikleennemer tekstbordjes zal hanteren waarop de herkomst van het object is vermeld, zoals beschreven in dit advies.

Een ander voorbeeld van een object dat bij de Liro is ingeleverd, en waarvan de naam van de oorspronkelijke eigenaar tot op heden niet is achterhaald, is dit schilderij ‘Jager bij een waterput’ door Andreas Schelfhout, een schilder uit de Haagse School. Het object is ingeleverd bij de Liro, maar het is onbekend door wie. De Liro registreerde deze objecten onder de noemer ‘Herren-loses Juden Gut’. Het werk bevindt zich momenteel in bruikleen bij het Rijksmuseum.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK3098.

***‘Jager bij een waterput’**, Andreas Schelfhout, 1800-1870, aquarel op papier, 19,3 × 22,5 cm. Inventarisnummer NK-collectie: NK3098*

7. Programmering

Naast het principiële punt van morele aanspraak is een van de belangrijkste redenen voor de overdracht van zeggenschap ook het bevorderen van de mogelijkheden tot programmering, om de zichtbaarheid van deze collectie en haar achtergrond te vergroten.

Om de doelstellingen zoals geformuleerd in punt 6 te realiseren doet de commissie de volgende voorstellen en aanbevelingen voor de programmering met de collectie verweesde kunst. Te denken valt aan een 'roulerende' programmering waarbij ieder jaar één of meerdere locaties en media worden ingezet om aandacht te vragen voor de collectie.

De commissie adviseert om activiteiten te ontplooien die afwisselende vormen aannemen, ook buiten de muren van musea gaan en waarbij naast exposities ook andere media worden ingezet.

De commissie stelt drie hoofdlijnen voor programmering voor:

- Educatief aanbod, zowel op scholen als musea en andere locaties – zoals themalessen met objecten, VR, begeleide discussies.
- Digitale en multimediale presentaties – zoals podcasts met levensverhalen aan de hand van verweesde objecten, documentaires, korte filmpjes, VR '*immersive*' beleving.
- Activiteiten voor breed publiek – zoals tentoonstellingen, kunstuitleen, een tv-serie, interpretatie en reflectie door hedendaagse kunstenaars en *spoken word artists*, een biënnale.

De commissie adviseert jaarlijks een deskundige gastcurator, maker of projectleider aan te stellen op projectbasis om de activiteit vorm te geven. Dat kan bijvoorbeeld een kunsthistoricus zijn maar ook een schrijver, documentaire- of programmamaker, podcastmaker, ontwerper etc.

Indien de activiteit plaatsvindt bij een museum of andere bestaande culturele organisatie kan, naast gebruikmaking van de locatie, ook met die organisatie worden samengewerkt voor de inzet van bredere expertise, PR- en communicatie. Op deze manier kan ook wederzijdse uitwisseling van kennis en ervaring over dit onderwerp verder worden bevorderd.

Vanzelfsprekend lenen niet alle objecten zich voor alle vormen van programmering. Per activiteit zal moeten worden bezien, in overleg met de fysiek beheerder, welke objecten zich lenen voor de betreffende inzet. Bij de programmering zal daarom rekening moeten worden gehouden met de aard van de objecten. Factoren die hierbij van belang zijn en waarmee rekening zal worden gehouden, zijn onder meer:

- Kwetsbaarheid (de mate van vervoerbaarheid, gevoeligheid voor licht, vocht, aanraken, ongedierte, de conditie van het betreffende object);
- Culturele waarde (volgens de waarderingscriteria van 'Op de museale weegschaal') en eventueel financiële waarde.

8. Advisering over tekst en verplicht gebruik van tekstbordjes

De teksten die musea gebruiken bij tentoongestelde objecten uit de NK-collectie lopen momenteel uiteen. De commissie adviseert verplichte en uniforme tekstbordjes te hanteren.

Sommige musea vermelden alleen dat het werk uit de NK-collectie komt, bij andere musea wordt de herkomst van het werk op geen enkele wijze duidelijk. De RCE heeft een voorstel voor een tekst die kan worden gebruikt voor tekstbordjes bij de NK-collectie in museale opstellingen. Die adviestekst wordt echter door lang niet alle musea toegepast. De commissie adviseert een aangepaste tekst te hanteren voor overgedragen objecten van verweesde Joodse herkomst en beveelt tevens aan om het gebruik van deze tekst verplicht te stellen.

De commissie stelt hiervoor de volgende tekst voor:

> Dit object werd tussen 1933 en 1945 van [Joodse medeburgers] / [de rechtmatige eigenaar]* geroofd, geconfisqueerd of onder dwang verkocht. Het is na de oorlog teruggevonden en beheerd door de Nederlandse Staat. De oorspronkelijke eigenaar van dit object is (nog) niet geïdentificeerd of er zijn geen erfgenamen bekend. Dit object is daarom overgedragen aan de Joodse gemeenschap in Nederland. Meer informatie is te vinden op wo2.collectienederland.nl. Indien u informatie heeft over dit kunstwerk kunt u contact opnemen met restitutie@cultureel-erfgoed.nl. Dit kan helpen in de zoektocht naar de rechtmatige eigenaar.

De commissie adviseert deze tekst verplicht te stellen bij het tentoonstellen van werken uit de verweesde Joodse roofkunstcollectie in zowel het Nederlands als het Engels.

* keuze afhankelijk van de mate van zekerheid over Joodse eigendom.

“Het doel is om zowel het belang van herkomst-onderzoek in de periode 1933-1945 als de vaardigheden die hiervoor nodig zijn, beter in te bedden in de museale organisaties zelf.”

9. Voortzetting van herkomstonderzoek

De commissie acht het van groot belang dat onderzoek naar roofkunst uit de Tweede Wereldoorlog een consistent, structureel ingebed onderdeel is van de museale taken. Hoewel dit belang breed wordt onderschreven, laat de realiteit vaak zien dat dergelijk onderzoek in de museale praktijk naar de achtergrond schuift.

9.1. Voortzetting van herkomstonderzoek in de NK-collectie

In het kader van de impuls die is gegeven aan het herkomstonderzoek in de NK-collectie onder de noemer Programma Intensivering Restitutiebeleid WOII zijn in de periode 2023-2025 zes herkomstonderzoekers opgeleid en getraind in het doen van onderzoek naar deze specifieke materie. De opgedane kennis en ervaring is zeer waardevol. De commissie acht het van belang dat de expertise zoveel mogelijk voor dit specifieke werk behouden blijft.

Het onderzoek naar de NK-collectie zal de komende twee jaren 2026 en 2027 worden voortgezet met de inzet van twee herkomstonderzoekers om het CABR en eventuele andere archieven die (verder) worden opengesteld te doorzoeken op aanvullende relevante informatie over de NK-collectie.

9.2. Voortzetting van herkomstonderzoek in andere collecties

De commissie adviseert dringend om inspanningen te (blijven) verrichten om ook in andere collecties Joodse roofkunst op te sporen en wegen te (blijven) zoeken om alsnog eigenaren te identificeren en beveelt de Staat aan om de musea hiertoe een impuls te (blijven) geven. Het doen van herkomstonderzoek is een vaste, continue taak van musea in het kader van de Museumnorm.[13] Onder meer de RCE biedt hieraan structurele ondersteuning in de vorm van het beschikbaar stellen van kennis, het geven van workshops et cetera. Toch is een feit dat het musea vaak aan tijd, geld en kennis ontbreekt om aan deze taak voldoende uitvoering aan te geven.

In twee projecten hebben de musea hun eigen collecties doorgelicht op roofkunst uit de Tweede Wereldoorlog: ‘Museale Verwervingen 1940-1948’ en ‘Museale Verwervingen vanaf 1933’. Deze projecten werden gecoördineerd door de Museumvereniging.

13 Museumnorm 2020. De herijkte Museumnorm 2025 is van kracht per 1-1-2026.

Naast het concrete onderzoek naar geroofde objecten hebben deze projecten ook inzichtelijk gemaakt in welke musea nog niet-onderzochte delen van de collectie mogelijk ook van roofkunst verdacht zijn. De resultaten van de projecten zijn in 2023 door de Museumvereniging overgedragen aan de RCE en toegevoegd aan het portaal van collectienederland.nl.[14]

De commissie beveelt aan om de RCE op basis van die informatie een inschatting te laten maken in welke musea (vervolg)onderzoek naar de niet-NK collectie het beste als eerste kan worden opgepakt zodat dit het meest zal ‘lonen’. Op die manier kan worden gestreefd naar de meest efficiënte inzet van de beschikbare middelen.

De commissie dringt aan op blijvende aandacht voor herkomstonderzoek naar roofkunst in de museale collecties, zowel in de NK-collectie en de Rijkscollectie als daarbuiten. Ook begrijpt de commissie het belang om (vaste) museummedewerkers op te leiden in het doen van herkomstonderzoek, in plaats van daarvoor tijdelijke bijstand vanuit het Rijk voor in te zetten. Het doel is om zowel het belang van herkomstonderzoek in de periode 1933-1945 als de vaardigheden die hiervoor nodig zijn, beter in te bedden in de museale organisaties zelf. Een optie is om een poule samen te stellen van getrainde herkomstonderzoekers die de vaste medewerkers in musea trainen in het doen van herkomstonderzoek.

14 Overdracht resultaten Museale Verwervingen.

10. Advisering over verweesde Joodse roofkunst die niet tot de NK-collectie behoort

In aanvulling op het gevraagde advies over verweesde Joods roofkunst in de NK-collectie geeft de commissie ook aanbevelingen over objecten met die herkomst in andere collecties.

10.1. Advisering over verweesde Joodse roofkunst niet in NK-collectie maar wel in publieke collectie

Als blijkt dat een object, niet behorend tot de NK-collectie, maar wel behorend tot een publieke collectie (de Rijkscollectie of een andere publieke collectie) is ontvreemd van iemand van de Joodse gemeenschap van wie geen erfgenaam kan worden gevonden, wordt geadviseerd dit toe te voegen aan de collectie waar dit advies over gaat en onderhevig laten zijn aan de bestemming en het gebruik conform dit advies. Dit betreft bijvoorbeeld het gebruik van aangepaste tekstbordjes waarop de aard van het verweesde Joodse object tot uitdrukking komt.

Waar wenselijk naar redelijkheid en billijkheid adviseert de commissie de Staat om een restitutieverzoek in te dienen namens de Nederlandse Joodse gemeenschap met het oogmerk de objecten of kunstwerken onder te brengen in de voornoemde collectie.

10.2. Advisering over verweesde Joodse roofkunst in private collecties

Indien een object, niet behorend tot een overheidscollectie maar tot een private collectie (bijvoorbeeld in bezit van een museale stichting, bedrijf of natuurlijk persoon) is ontvreemd van iemand van de Joodse gemeenschap van wie geen erfgenaam kan worden gevonden, wordt geadviseerd dit toe te voegen aan de collectie waar dit advies over gaat en onderhevig laten zijn aan de bestemming en het gebruik conform dit advies. Dit betreft bijvoorbeeld het gebruik van aangepaste tekstbordjes waarop de aard van het verweesde Joodse object tot uitdrukking komt.

10.3. Suggestie aan andere landen over omgang met weeskunst

Zover bekend is Nederland op dit moment het eerste land dat een bewuste keuze maakt over de toekomst van verweesde Joodse roofkunst. Het is wenselijk dat ook in andere landen de omgang met de aldaar aanwezige verweesde Joodse roofkunst in ogenschouw wordt genomen. De commissie adviseert de minister daarom om in overweging te nemen hoe de aanbevelingen uit dit advies over de overdracht van verweesde Joodse roofkunst bij andere landen onder de aandacht kunnen worden gebracht.

11. Financiering

Voor het realiseren van de doelen die worden beoogd met de overdracht, is van belang dat een solide financiële basis beschikbaar is.

11.1. Financiering van de stichting

Voor de financiering van de inzet van de collectie verweesde Joodse roofkunst hecht de commissie groot belang aan de zekerstelling van de zorg, het beschikbaar komen van middelen voor programmering en het waarborgen van financiële onafhankelijkheid van de stichting door middel van het 'oormerken' van de middelen die voor dit doel bestemd zijn.

Voor de oprichting van de stichting zullen eenmalig kosten moeten worden (onder meer notariskosten en het maken van een website). Voor het functioneren van de stichting zullen jaarlijkse kosten moeten worden gemaakt.

Los van de programmering moet rekening worden gehouden met de volgende kosten voor de stichting:

- Eenmalig: oprichting stichting, statuten, notaris.
- Jaarlijks: eventuele vacatiegelden voor bestuur en adviseurs.
- Secretaris/bureaumedewerker: bijv. freelance voor 2 dagen per week.
- Gastconservator of projectleider: bijv. freelance voor 2 dagen per week.

11.2. Financiering van de programmering

Voor het realiseren van de programmering zullen middelen beschikbaar moeten worden gesteld. De benodigde middelen zijn sterk afhankelijk van welk type activiteiten per jaar worden gepland. In ieder geval kan rekening worden gehouden met de (wisselende) inzet van een gastcurator.

Afhankelijk van het type activiteit dient ook rekening te worden gehouden met kosten van transport, verzekering en eventuele restauratie.

De commissie adviseert het ministerie van OCW hiervoor een jaarlijks vast bedrag ter beschikking te stellen dat in ieder geval een basis biedt voor programmering.

Rekening houdend met het gegeven dat dergelijke financiering niet rechtstreeks aan de stichting ter beschikking kan worden gesteld, kan worden overwogen dit te doen via financiering van de rijksgesubsidieerde museale instelling waar de stichting wordt ondergebracht, waarbij gewaarborgd moet worden dat de middelen voor deze programmering apart geoormerkt worden en niet kunnen vervloeien met andere middelen.

Voor de financiering van de stichting en de programmering tezamen zal naar huidig prijspeil jaarlijks een bedrag van € 400.000,- nodig zijn. De commissie adviseert dit bedrag structureel beschikbaar te stellen. Zo nodig kan dit bedrag in de toekomst worden herzien gelet op stijgende kosten

12. Slotopmerkingen

De omgang met verweesde Joodse objecten, als enige tastbare getuigen, vraagt om zorgvuldigheid, erkenning en blijvende aandacht voor hun betekenis, zowel voor de Joodse gemeenschap als voor de Nederlandse samenleving als geheel. De commissie heeft hoop en vertrouwen dat dit advies bijdraagt aan rechtsherstel en aan het beter zichtbaar maken van de verweesde Joodse roofkunst op een manier die rechtdoet aan de levens en nagedachtenis van de slachtoffers. Ook hoopt de commissie dat dit advies zowel nationaal als internationaal zal bijdragen aan intensiever herkomstonderzoek, toekomstige restituties aan rechthebbenden en betere informatievoorziening.

De commissie spreekt graag haar dank uit aan de gesprekspartners, experts en belanghebbenden voor hun tijd en waardevolle inbreng. Deze gesprekken zijn onmisbaar geweest in het proces van gedachtenvorming. Ook geeft de commissie graag haar dank en waardering aan de RCE en het ministerie van OCW voor de geleverde inspanningen en goede samenwerking. Tot slot dankt de commissie het CJO voor het gegeven vertrouwen.

“De commissie doet aanbevelingen over hoe de authentieke objecten een verhaal kunnen vertellen dat de levens en nagedachtenis van de slachtoffers respecteert en hoe de collectie kan bijdragen aan begrip voor de betekenis van stapsgewijze ontrechting, het tegengaan van het opnieuw ontluikend anti-semitisme en educatie over het belang van gelijke behandeling en rechtsstaat.”

Bijlagen

Bijlage A.

Uit de brief van de minister van OCW aan het CJO, 9 september 2024

Zoals u weet, zet het ministerie van OCW in op de teruggave van tijdens het Naziregime geroofde objecten aan de oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen. Helaas is het de realiteit dat we niet voor alle objecten in deze opzet zullen slagen. Het ministerie is dan ook op zoek naar een eerlijke en rechtvaardige oplossing voor verweesde Joodse roofkunst: de objecten in bezit van de Staat die oorspronkelijk van Joodse eigenaren waren en waarvan vaststaat dat geen rechthebbenden kunnen worden gevonden.

Ik hecht eraan dat de besluitvorming over deze objecten op groot draagvlak kan rekenen in de Joodse gemeenschap. U heeft aangegeven dat het Centraal Joods Overleg hier graag bij betrokken is en daartoe een commissie onder voorzitterschap van de heer Lodewijk Asscher te willen instellen. Ik wil u hartelijk danken voor dit initiatief en ben bereid u een tegemoetkoming te bieden voor de kosten van deze commissie, waaronder die van een op dit terrein bedreven secretaris, het organiseren van bijeenkomsten over verweesde Joodse roofkunst en voor andere vormen van communicatie. De kosten schat u in op een maximum van 100.000 euro voor uitvoering van deze taken. Daarnaast zullen mijn departement en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed uw commissie ondersteunen met kennis en expertise.

De uitgangspunten die door mijn ambtsvoorganger Van Engelshoven zijn neergelegd in de Kamerbrief van 25 juni 2021, zijn ook voor mij leidend bij de besluitvorming over de verweesde Joodse roofkunst. Deze uitgangspunten zijn:

- dat de Joodse gemeenschap op morele gronden aanspraak maakt op roofkunst in bezit van de Staat die oorspronkelijk van Joodse eigenaren was en waarvan vaststaat dat geen rechthebbenden kunnen worden gevonden;
- dat deze objecten na afronding van de extra inzet op herkomst- en erfgenamenonderzoek in beheer worden overdragen aan een Joodse (erfgoed)instelling, voor zover de Joodse gemeenschap dit wenst;
- dat na afronding van het restitutiebeleid in Nederland het eigendom van deze objecten wordt overgedragen aan de Joodse gemeenschap, voor zover de Joodse gemeenschap dit wenst;
- dat met deze overdracht optimaal ruimte wordt gecreëerd voor het vertellen en onderwijzen over de gruwelijke geschiedenis achter deze objecten.

Op basis van deze uitgangspunten zou ik u de volgende vragen willen stellen:

- Op welke manier kan volgens de Joodse gemeenschap recht worden gedaan aan de morele aanspraak van de Joodse gemeenschap op de verweesde Joodse roofkunst?

Toelichting: De objecten die in aanmerking komen voor overdracht zijn de objecten waarvan na afronding van het onderzoek naar de NK-collectie vaststaat dat het gaat om verweesde Joodse roofkunst. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) voert dit onderzoek momenteel uit. Door het onderzoek worden ook mogelijke individuele rechthebbenden gevonden. Mede hierdoor is het aantal objecten, die kunnen worden beschouwd als verweesde Joodse roofkunst, zeer beperkt. Ik zal u informeren over de resultaten en de voortgang van het onderzoek.

- Welke toekomst ziet de Joodse gemeenschap voor objecten uit de NK-collectie waarvan de herkomstgeschiedenis niet sluitend kan worden gemaakt?

Toelichting: Uit de tussentijdse resultaten van het onderzoek blijkt dat van een groot deel van de NK-collectie ondanks de inspanningen lacunes blijven in de herkomstgeschiedenis. Daarmee kan niet worden bepaald of deze objecten verweesde Joodse roofkunst zijn. Het is gelet op de geschiedenis van de NK-collectie en de Holocaust echter weldegelijk mogelijk dat een deel van deze objecten van Joodse personen is geroofd.

- Welke bestaande of nieuwe partij is volgens de Joodse gemeenschap geschikt om het beheer van de collectie te voeren?

Toelichting: De objecten worden momenteel beheerd door de RCE of zijn in bruikleen bij musea en andere instellingen. Zolang de Staat bezitter is van de objecten, geldt de Erfgoedwet voor deze objecten. Dat betekent dat het beheer van de objecten moet voldoen aan de wettelijke eisen. Op dit moment zijn er geen middelen gereserveerd voor publieksactiviteiten met de NK-collectie.

Bijlage B.

Uit de brief van de minister van OCW aan het CJO, 19 november 2025

In de Kamerbrief van 25 juni 2021 heeft Minister Van Engelshoven uitgangspunten neergelegd voor de omgang met verweesde Joodse roofkunst.1 In zijn brief aan u van 9 september 2024 (kenmerk 47646256) heeft Minister Bruins u verzocht op basis van deze uitgangspunten de Commissie te laten reflecteren op een drietal vragen om te komen tot besluitvorming over verweesde Joodse roofkunst, die kan rekenen op draagvlak in de Joodse gemeenschap.

De Commissie vroeg mij hiertoe u nader te informeren over de reikwijdte van het begrip "verweesde Joodse roofkunst". Verweesde Joodse roofkunst betreft de objecten in de zogenaamde NK-collectie (na de Tweede Wereldoorlog gerecupereerde objecten in het bezit van de Staat) die oorspronkelijk van Joodse eigenaren waren, door toedoen van het naziregime onvrijwillig zijn verloren en waarvan vaststaat dat geen rechthebbenden kunnen worden gevonden.

Dankzij het onderzoek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) naar de NK-collectie zijn meerdere oorspronkelijke eigenaren geïdentificeerd. Ook kon voor een aanzienlijk deel van de collectie worden vastgesteld dat er geen sprake was van onvrijwillig bezitsverlies of een Joodse eigenaar. Voor meer dan de helft van de collectie is echter tot nu toe de herkomstgeschiedenis niet sluitend, waarmee niet eenduidig is vast te stellen of de oorspronkelijk eigenaar Joods was en hoe het object is verloren.

In lijn met het huidige verruimde restitutiebeleid en gelet op de historische context van de Holocaust, vind ik een ruimhartige invulling van dit vraagstuk op zijn plaats. Dat betekent het volgende:

De RCE zal de NK-collectie op basis van herkomstonderzoek en eerdere adviezen van de Restitutiecommissie nader categoriseren. Conclusies over de herkomstgeschiedenis van een object worden getrokken naar mate van aannemelijkheid, zoals reeds gebruikelijk bij beoordeling door de Restitutiecommissie. Bij bezitsverlies van Joodse particulieren gedurende het Naziregime wordt roof verondersteld, in lijn met het beoordelingskader van de Restitutiecommissie.

Indien geheel niets bekend is over de herkomst van een object in de NK-collectie, acht ik het redelijk te veronderstellen dat het Joodse roofkunst betreft, gelet op het feit dat grootschalige roof van Joodse Nederlanders onderdeel was van de vervolging door het Naziregime.

Deze nadere herverdeling en daarmee de afronding van dit onderzoeksproject naar de NK-collectie zullen in de komende twee jaar door de RCE worden uitgevoerd. Objecten die dan zijn gecategoriseerd als Joodse roofkunst en op dat moment geen onderdeel zijn van een procedure bij de Restitutiecommissie, komen in aanmerking voor overdracht aan de Joodse gemeenschap, conform de uitgangspunten uit de Kamerbrief van 25 juni 2021.

Bijlage C.

Beslisboom van herkomstonderzoek Programma Intensivering restitutiebeleid WOII

De beslisboom is opgesteld na overleg tussen de onderzoekers van de RCE en de directie Erfgoed en Kunsten van het ministerie van OCW.

De beslisboom die de onderzoekers hebben gehanteerd is opgebouwd uit deze drie vragen:

- Is er sprake van een verdachte herkomst of een verdacht bezitsverlies?
- Gaat het om iemand uit een vervolgde bevolkingsgroep?
- Is de persoon om wie het gaat identificeerbaar?

Door de drie vragen te beantwoorden zijn er tien mogelijke conclusies denkbaar.

De beslisboom is te bekijken op de volgende pagina.

Toelichting

Categorie 1: uitspraken niet met zekerheid mogelijk, te weinig gegevens over het bezit (wie was wanneer eigenaar) en de bezitsovergangen (op welk moment en onder welke omstandigheden wisselde het object van eigenaar). De verdeling in de subcategorieën is gedaan op basis van een ‘educated guess’.

Categorie 2: objecten waarvan de herkomstgeschiedenis voor de periode 1933-1945 (vrijwel) sluitend is en alle bezitsovergangen in die periode niet verdacht zijn. Voornamelijk handel, vaak ook al onderzocht door Restitutiecommissie.

Categorie 4: objecten die van WOII-organisaties komen die niet als enig doel het beroven van Joden hadden (zoals de Liro-bank dat wel had). Dus mogelijk Joods, maar mogelijk ook niet.

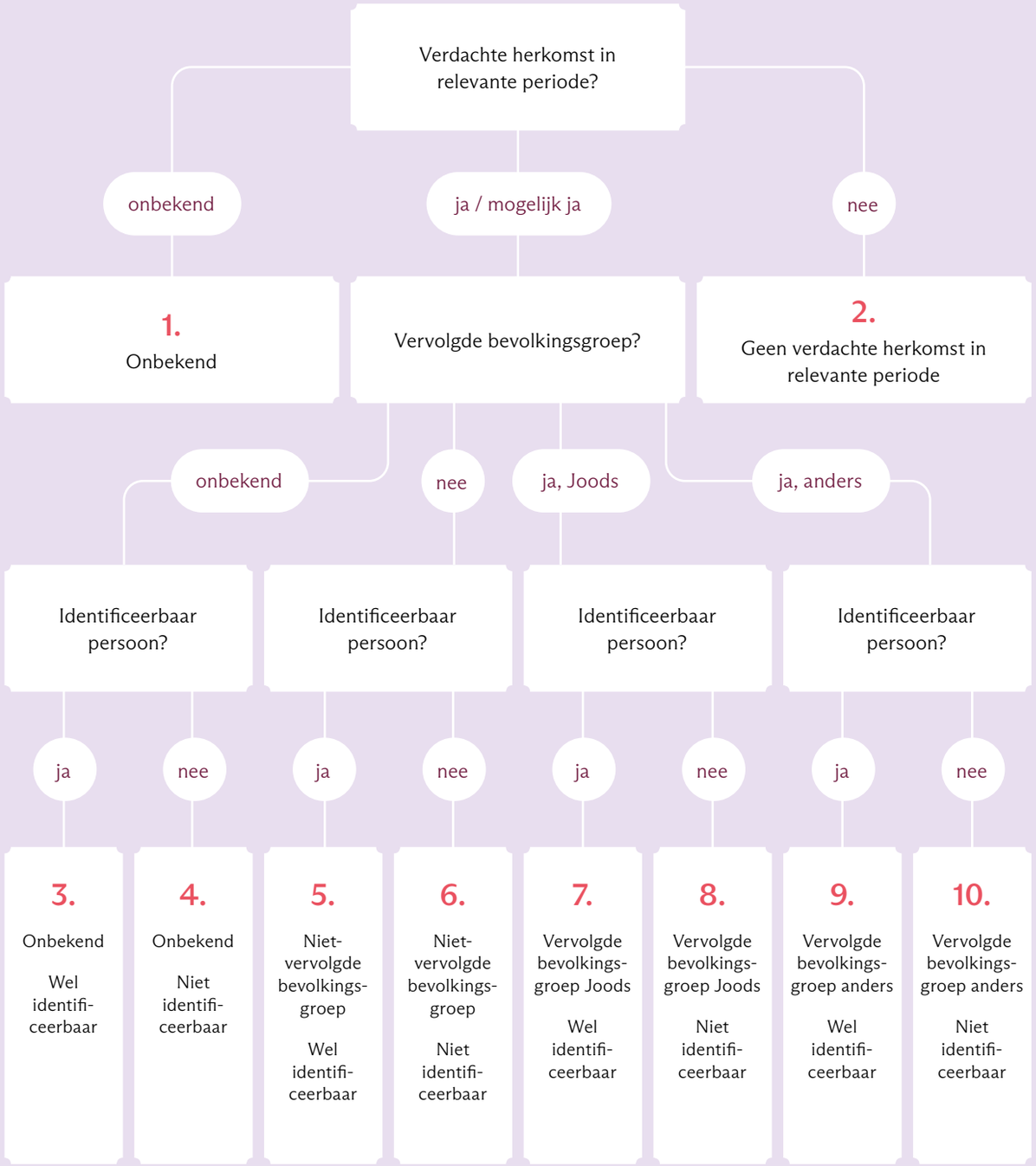
Categorie 5: geen vervolgde bevolkingsgroep, wel mogelijk roof. Hiervan worden erfgenamen gezocht.

Categorie 7: vervolgde bevolkingsgroep, Joods. Hiervan worden erfgenamen gezocht.

Categorie 8: Joodse verweesde roofkunst, bv. ingeleverd bij de Liro-bank maar geen naam opgenomen.

De per object gevonden informatie en bevindingen zijn gepubliceerd in de database van de NK-collectie: https://wo2.collectie-nederland.nl > filter: NK-collectie.

Figuur beslisboom herkomstonderzoek
Programma Intensivering restitutiebeleid WOII

Bijlage D.

Experts en belanghebbenden met wie de commissie heeft gesproken

- Christianne Mattijssen (OCW)
- Eva Harmsen (OCW)
- Maurice Boer (OCW
- Susan Lammers (RCE)
- Iris Looman (RCE)
- Josje Schnitzeler (RCE)
- Marije Spek (NIOD)
- Rudi Ekkart (voorzitter begeleidings-commissie herkomstonderzoek)
- Taco Dibbits (Rijksmuseum)
- Valika Smeulders (Rijksmuseum)
- Mara Lagerweij (Rijksmuseum)
- Emile Schrijver (JM/JCK)
- Ronald Leopold (Anne Frank Huis)
- Bertien Minco (Herinneringscentrum Kamp Westerbork)
- Wesley Fisher (Claims Conference)
- Mark Weitzman (Claims Conference)
- Samantha Wynne (Claims Conference)
- Gideon Taylor (Claims Conference)
- Ronny Naftaniel
- Chanan Hertzberger (CJO)
- Dave Heilbron (CJO)
- Gideon van der Sluis (Irgoen Olei Holland)
- James Loewenstein (Irgoen Olei Holland)
- Marion Levkovits-Bamberger (Irgoen Olei Holland)
- Sef van Ments (Irgoen Olei Holland)
- Arjon Cohen (Irgoen Olei Holland)
- Toon van Mierlo (Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog, kortweg Restitutiecommissie)
- Vera Carasso (Museumvereniging)
- Dieke Wesselingh (Museumvereniging)
- Sarah Al-Dhahir (Museumvereniging)

Via de Liro-bank is dit bord in bezit gekomen bij veilinghuis Lempertz in Keulen. Lempertz kocht tijdens de bezettingsjaren grootschalig uit geroofd Joods bezit. Het is niet bekend wie het bord heeft ingeleverd bij de Liro, maar gezien de context wordt verondersteld dat er sprake kan zijn van onvrijwillig verloren bezit.

Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, https://wo2.collectienederland.nl, NK292.

***Bord met zilveren hengsel**, maker onbekend, 1800-1899, porselein en zilver, 27 cm. Inventarisnummer NK-collectie: NK292*

Dit is een uitgave van de onafhankelijke **commissie verweesde Joodse roofkunst** in opdracht van het Centraal Joods Overleg (CJO). Voor vragen over deze uitgave kunt u contact opnemen met het CJO.

Commissieleden v.l.n.r.
Hetty Berg, Sunny Léons, Henny Troostwijk, Lodewijk Asscher, Judith Zilversmit, Simone Kukenheim

Colofon
Tekst: Jo'anne van Ooijen
Redactie: Anna van Diest
Vormgeving: Kim Lewis
Fotografie commissie: Bram Petraeus
Fotografie objecten: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Commissie verweesde Joodse roofkunst